

ELS EFECTES DE LA TERCERA GUERRA CARLINA AL MASNOU

Rosa Toran

1. A tall d'introducció

El carlisme forma part dels processos contrarevolucionaris que trasbalsaren bona part dels països de l'occident europeu, processos que han merescut diferents interpretacions historiogràfiques, des de l'esquema clàssic del liberalisme enfront l'antiliberalisme, fins a les anàlisis més recents, en la línia de l'obra clàssica d'Eric Hobsbawm *Rebeldes primitivos*, sobre el seu caràcter de revoltes de base agrària en zones empobrides pels ajustos capitalistes, i en la d'aquelles que entronquen el carlisme amb fenòmens de més abast, des del catalanisme als cabdillismes, o els mètodes de sosteniment de les guerres.

D'altra banda, la historiografia apunta trets més complexos que els que sovint han marcat les apreciacions sobre la dicotomia mar - muntanya, en els conflictes carlistes, tot i que ajuda a mantenir aquesta afirmació el manteniment d'una geografia força inalterable en les tres guerres. Sense menystenir la identificació del carlisme com a un fenomen rural, calen matisos, pels significatius suports en les ciutats i per adscripcions individuals que escapen al prototipus del carlí eclesial i trabucaire.

El Masnou, per la seva posició geogràfica, molt allunyada dels focus tradicionals d'implantació tradicionalista, i per la seva tradició liberal, vinculada a l'activitat econòmica marinera, va mantenir-se fidel al bàndol isabelí i després a l'alfonsí, però es veié sotragat, com altres poblacions del baix Maresme, pel paper estratègic de pas cap el Vallès i la importància singular de la Serralada Litoral.

2. L'evolució del conflicte

Des de l'organització del Partit Carlí o Comunió Tradicionalista l'any 1869 fins a l'inici de la guerra hi hagué una progressió en la seva implantació política, des dels trenta diputats presents a les Corts Constituents fins als setanta obtinguts el 1871. Entretant, aixecaments carlins a Figueres i la sortida a la llum de periòdics afins en català palesaven l'ascens de la seva influència, tot i que la formalització de la guerra no tingué lloc fins a l'abril de 1872, un cop instaurada la monarquia parlamentària d'Amadeu I. Poc va trigar, el 16 de juny, el pretendent Carles VII en anul·lar el Decret de Nova Planta de Ferran VII i en tornar a instaurar els furs de l'antiga Corona d'Aragó.

A finals de 1872, l'actuació de partides d'uns quants centenars d'homes, perseguides per columnes d'infanteria de l'exèrcit, semblava neutralitzada i reduïda a punts muntanyosos, però l'abdicació d'Amadeu I i la proclamació de la República, el 11 de febrer de 1873, féu capgirar la situació i inclús facilità l'entrada a Catalunya del germà del pretendent carlí, Alfons, i de la seva esposa, Maria de las Nieves. A més del creixement de les partides, les forces tradicionalistes començaren a endegar atacs per sorpresa a poblacions de certa importància, com ara Reus o Terrassa, a exigir contribucions i a fer-se amb armes dels Voluntaris de la Llibertat, que s'hi enfrontaven al costat de les columnes de les forces regulars. En els pobles importants del litoral, des de Mataró i Blanes s'alçaren fortificacions i es féu habitual la presència de soldats per protegir el Vallès i la costa, sobretot l'alt Maresme, la zona de la comarca amb més conflictivitat.

A tall d'exemple, al llarg de 1873 tingueren lloc accions tan emblemàtiques com la presa de Berga pels carlins, l'atac de Savalls a Puigcerdà o el setge d'Olot, les conseqüències del qual haurien d'afectar durament el Maresme. Les forces liberals, encapçalades pel general Turón, sortiren de Barcelona per socórrer la ciutat de la Garrotxa, junt amb una brigada de Granollers, dirigida per Macias, i aconseguiren la retirada dels carlins comandats per Savalls i Auguet, els quals, amb dos mil homes i dos-cents cavalls, es dirigiren a la costa i incendiaren les estacions de Tordera, Pineda i Calella, ciutat on tingué lloc l'episodi de resistència de trenta-cinc voluntaris des de la torre de l'església, finalment rescatats per la intervenció directa de Martínez Campos, capità general de Catalunya, i del general Turón. Però els retrocessos carlins van córrer paral·lels a les seves grans victòries a l'estiu, a Alps i a Igualada, realitat que propicià l'enduriment de les ordres contra les masies per evitar qualsevol protecció als carlins i l'augment de les defenses a les ciutats grans, entre les quals Mataró.

L'any 1874 començà amb el cop d'estat del general Pavia, el 3 de gener, i els conseqüents enfrontaments entre les forces regulars de l'exèrcit liberal i els voluntaris republicans, com ho palesà l'aferissada resistència del Xic de les Barraquetes, el 10 de gener a Sarrià, el lliurament de les armes i la defensa de la República federal. La inestabilitat fou aprofitada pels carlins, que entraren a Vic el 8 de gener, tot provocant incendis i exigint una forta contribució, i que atacaren Manresa, el 4 de febrer, i el Vendrell, el 3 de març. La caiguda de Vilafranca, Vilanova i Sant Sadurní posà el Pla de Barcelona en perill, alhora que molts pobles de Girona romanien també en mans carlines, fent necessària la construcció de fortificacions a Sant Feliu de Guíxols per protegir la costa; els cops es deixaven sentir també a les comarques tarragonines. Tot i la crida de la quinta del 1873 per tornar a emprendre les ofensives, la situació esdevingué tremendament difícil per als liberals al llarg de la primavera i l'estiu, amb la caiguda d'Olot i la Seu d'Urgell i l'atac a Puigcerdà i a Blanes, el 2 de juny de 1874.

Aquesta inflexió a favor de l'exèrcit i les partides tradicionalistes que els permetia circular amb força llibertat pel Vallès, l'Empordà i el Maresme coadjuvà a la constitució de la Diputació Catalana a Sant Joan de les Abadesses, el 16 de juliol, però, paradoxalment, fou el principi de la fi. Successives derrotes, entre les quals la de Castellar de n'Hug, feren retrocedir els carlins vers el sud fins arribar al Maresme, on dugueren a terme accions agosarades al Masnou, Tiana, Arenys de Mar, Vilassar de Mar i Calella al llarg de l'estiu de 1874, amb l'objecte d'exigir contribucions.

A mesura que l'operació política de restauració de la monarquia borbònica anava prenent forma i recaptant adhesions, la victòria liberal esdevenia objectiu de primer ordre. El 9 de gener de 1875 Alfons XII desembarcava a Barcelona i passava revista a la divisió del general Montenegro i a la del general Weyler, en clara referència a què el gran repte del nou règim, cara a atorgar legitimitat a la monarquia alfonsina, era acabar amb la guerra carlina. Alhora, el general Martínez Campos, un dels puntals en la nova situació política, esdevenia el gran protagonista del final del conflicte bèl·lic i Alfons XII, amb l'aura de "rei soldat i pacificador", visitava i honorava els exèrcits que lluitaven al nord, mentre minvaven els territoris en mans dels carlins, després del cop que suposà el reconeixement, des d'Anglaterra, del nou rei pel general Cabrera, el tigre del Mestrat.

El pla del govern era dedicar forces a Catalunya per assegurar-se la victòria definitiva i poder concentrar-se, després, al nord peninsular i al Mestrat, però a la vegada que era aixafat el front del centre, Tristany i Savalls revifaren la lluita a Catalunya. A finals del mes de gener, Tristany es retirà cap a Tarragona, en un intent d'enllaçar amb les forces del centre, però, encalçats pels atacs de Martínez Campos, els carlins hagueren d'anar retrocedint cap a terres de Lleida. La recuperació d'Olot, el 16 de

març, malgrat la resistència de Savalls, i la presa de La Seu d'Urgell, el 27 d'agost de 1875, que els tallà els passos amb França, mostraven que els carlins ja havien perdut tota la seva capacitat per prosseguir amb una guerra tradicional. Si bé algunes partides carlines es movien encara pel territori català, a l'espera de l'indult o del pas a França, el 19 de novembre Martínez Campos va donar per acabada la guerra a Catalunya.

El final definitiu de la tercera Guerra Carlina es va segellar al nord peninsular, amb la caiguda d'Estella i l'entrada d'Alfons XII a Pamplona el 28 de febrer de 1876 i la sortida del seu oponent Carles pels Pirineus, accions que dugueren el monarca a escenificar el triomf amb entrades triomfals a diverses ciutats i amb la desfildada a Madrid, el 20 de març de 1876. Fou la fi del carlisme bèl·lic, però no la desintegració del moviment ni la dinàmica d'adaptacions i correccions ideològiques, sense que manquessin intents insurreccionals, com el que es va produir a Badalona, l'octubre de 1900, o la decisòria contribució a l'aixecament militar de 1936.

3. Les mesures de defensa al Masnou

Des de principis de 1872 hi hagué instal·lat un servei de vigilància al campanar de l'església de Sant Pere, tot i que quedà suprimit ben aviat, fins que es posà de nou en pràctica el mes de juny, davant la constatació que l'aixecament carlí anava en augment, tal com ho expressava una circular de la Secció 3^a de la Capitania General de Catalunya, signada per Manuel de la Serna, el 10 d'abril de 1872, adreçada als alcaldes:

Siendo ya un hecho positivo que los enemigos del orden se han lanzado en armas y en completa rebelión, recorriendo varios puntos del Distrito... estando decidido así como el Ejército puesto á mis órdenes, á sostener a todo trance la tranquilidad, y dispuesto á observar la mayor energía, espero que para secundar eficazmente mis disposiciones y servir lealmente al Gobierno de S.M., tanto V. como los demás concejales... me faciliten sin tardanza y por todos los medios que estén á su alcance y buen celo le sugiera, cuantas noticias pueda adquirir sobre movimientos de las partidas sublevadas y medios de que se valgan para llevar adelante sus planes...¹

No cal dir que aquestes paraules anaven acompanyades de subtils amenaces sobre la demanda de responsabilitats si no es complien les ordres.

Als pocs mesos, el 21 de juliol, arribà permís de la Capitania General de Catalunya per armar vint homes contra les partides dels que eren anomenats latrofaciosos, però la manca de recursos obligà l'ajuntament masnoví a obrir una subscripció per establir una força popular mobilitzada de sis homes², proveïts de les següents armes i municions: dues carrabines, vint-i-dues escopetes, deu baionetes, vint-i-dues cananes i cinc-cents càpsules³. Però, de fet, no havia ni guarnició permanent de l'exèrcit ni hospital per atendre ferits o malalts militars i ni tan sols un lloc adient per atendre'ls, tal com es desprèn de les respostes al qüestionari de la Comissaria de Guerra de Barcelona que havia arribat a l'ajuntament el 18 de novembre de 1872. Tampoc es disposava dels carrabiners que, sota les ordres del sergent Gerónimo Chacón, havien prestat servei al poble i dels quals es demanava el seu retorn⁴.

¹ Arxiu Municipal del Masnou. Caixa 97.

² AMM. Llibre d'Actes. Sessió Municipal, 21-7-1872.

³ AMM. SM 2-9-1872 i Caixa 97.

⁴ AMM. 24-11-1872. Caixa 97.

No obstant les deficiències, la defensa va ser un tema recurrent al Masnou, de manera que s'anaren cercant connexions amb els alcaldes i caps de columna propers, tenint com a objectiu prioritari la vigilància del túnel de Montgat i la via fèrria. Quan el poble d'Alella organitzà un cos de dotze homes encarregats de tasques de vigilància a la muntanya, l'ajuntament masnoví hi aportà dos homes i 250 pts.⁵, amb la qual cosa es dissolgué la força pròpia, sobretot per raons econòmiques, en considerar que els efectius de Premià de Mar i els dels pobles del Vallès eren suficients per a garantir la previsió d'atacs, i inclús es vengueren algunes armes per atendre altres necessitats⁶.

A causa del l'enduriment de la guerra i de les noves condicions polítiques que obrí el nou règim republicà, la situació experimentà un tomb. Durant la presidència de Pi i Margall, el 18 de juliol de 1873 la Diputació de Barcelona creà la Junta de Salvació i Defensa de Catalunya, formada pel Capità General, el Governador Civil, el President de l'Audiència, l'alcalde de Barcelona i alguns diputats, que repartí armes a les ciutats i pobles importants, a la vegada que naixien els batallons de voluntaris de la República. Ben curta fou la durada de la junta, ja que fou dissolta el 26 de juliol, en no obtenir ple suport del govern, però no finiren els intents de federals i internacionalistes de dissoldre l'exèrcit regular a Catalunya i substituir-lo per voluntaris. El 26 de setembre de 1873, Josep Layret, delegat per la Diputació Provincial per organitzar la regió federal de Mataró, convocà alcaldes i secretaris d'ajuntament de la comarca per a una reunió a l'ajuntament de Badalona, el dia 1 d'octubre *"para formalizar la escritura de contrato o convenio de mutuo auxilio entre todos los pueblos de la confederación, con el fin de arrojar de la misma a las hordas carlista y de malhechores, en bien de la Patria, de la Libertad y de la República"*⁷. No feia gaire, el mes de juliol, que la mateixa institució provincial havia demanat a l'alcalde masnoví Joan Alsina el nombre d'homes llestos per acudir a la crida del sometent contra els carlins, però rebé la resposta de la manca de fons del municipi per sufragar-lo, alhora que, a canvi, demanava permís per expedir cèdules d'exempció per contribuir a les despeses.

Però la dinàmica de desavinences entre l'exèrcit regular i els voluntaris integrats en els batallons de cossos francs va originar una cert desordre que, sens dubte, fou aprofitat pels carlins, mentre que la frustració s'estenia entre federals i internacionalistes. Amb moltes dificultats, el govern, durant la darrera etapa de la Primera República i sota la presidència de Castelar, acabà per desarmar els voluntaris de la República i va restablir la Milícia Nacional, el 18 de setembre de 1873, confiant en els militars professionals per a les operacions bèl·liques, mesures que no significaven altra cosa que l'intent d'imposar la disciplina a través de l'exèrcit regular i la Guàrdia Civil, malgrat que molts d'aquests estiguessin distanciat del règim republicà i avinguts amb les maniobres de restabliment dels Borbons. Era un fet que l'allistament en les unitats de voluntaris de grups de les classes populars, anomenats "patuleia" pels sectors benestants, va contribuir a la desconfiança i al temor d'aquests i explica, en part, el seu suport al futur cop d'estat de Martínez Campos.

Al Masnou, quan es rebé la recomanació del Govern Civil per crear la Milícia Nacional, amb l'allistament dels homes entre divuit i quaranta-cinc anys⁸, la situació varià i es decidí suspendre l'acord amb Alella, en considerar que aquest no era cap garantia de tranquil·litat pel veïnat⁹. Tanmateix, no hi hagué massa ànims per integrar-se a la milícia, com ho prova la manca de resposta dels ciutadans al

⁵ AMM. SM 21-11-1872.

⁶ AMM. SM 29-12-1872, 19-1-1873.

⁷ AMM. Caixa 98.

⁸ AMM. SM 29-11-1873.

⁹ AMM. SM 25-1-1874.

pregó que cridava a la presentació de tots els individus milicians per elegir-ne els oficials¹⁰.

En aquest nou context, es donà un cop decisiu per a la reconquesta del territori, amb un doble repartiment de funcions: l'exèrcit regular per a les operacions militars i la Milícia Nacional per a la defensa de les poblacions importants i punts estratègics. Tot i això, els comandaments militars manifestaven prevencions vers els milicians, tal com quedaven palesades amb la comunicació de la Comandància Militar de Mataró a l'ajuntament del Masnou; d'una banda, expressava la seva satisfacció per l'actitud decisiva de les milícies ciutadanes per rebutjar l'enemic, però de l'altra jutjava inconvenient que sortissin sense ordres de l'autoritat militar, perquè s'exposaven a desastres. Acabava la comunicació amb l'advertiment que la milícia es limités a defensar les seves cases, mentre que l'exèrcit s'ocuparia de perseguir l'enemic¹¹.

La possessió d'armes en mans dels voluntaris era un dels aspectes més temuts, d'ací la insistència en el control dels fusells i escopetes, que es concretava amb contínues comunicacions dels caps militars als alcaldes. Al Masnou, aquesta qüestió arribà a originar tensions amb el comandant militar de Mataró, quan l'autoritat municipal es negà a lliurar la resposta sobre la quantitat d'armament perquè l'ordre li havia estat donada verbalment pel cap d'estació del poble. Un estira-i-arroña en què arribà a intervenir el governador civil acabà amb la contundent resposta de l'alcalde a la comandància de Mataró: pel bé de la República, al poble no hi havia armes¹².

No obstant, les mesures defensives, emanades de l'exèrcit o la milícia, no serviren per aportar tranquil·litat al veïnat masnoví. El mes de juny de 1874 circularen notícies sobre un aixecament cantonal a la província, a través d'emissaris, entre ells un antic sergent desertor de la Guàrdia Civil, Monroy, que recorrien els pobles per preparar un moviment insurreccional. Calgué activar les mesures de vigilància i reblar les amenaces de les autoritats de fer incórrer els alcaldes en responsabilitat, si no eren prou extremades. De fet, pocs mesos abans s'havia dissolt una partida de federals que actuava a la zona de Montalegre, a Tiana, i s'havien trobat les seves armes, vuit fusells i sis baionetes.¹³

Poc després del cop militar del general Pavía, s'entrà en una nova fase en les mesures de defensa locals, amb la formació de les *rondas volantes* el dia 25 de febrer de 1874, la missió de les quals era de vigilància i inspecció, en llocs fortificats, a més de combatre les partides carlines recaptatòries, que s'havien convertit en una de les principals xacres d'aquesta fase de la guerra. Les rondes estaven composades per grups de cinquanta a seixanta homes i cada deu o dotze d'elles formaven un terç amb dos caps i sota les ordres d'un brigadier de l'exèrcit.

La ronda del Masnou, organitzada dins el segon terç de la província de Barcelona, tenia el número 2 i els seus membres i caps foren nomenats per la Comandància Militar de Mataró, amb l'ajut de l'alcalde. Estigué activa al llarg dels anys 1874 i 1875, amb funcions de construcció d'obres de fortificació i de vigilància, dia i nit, per evitar l'entrada dels carlins a la població. Per evitar les molèsties al veïnat, amb els allotjaments a les cases, la guarnició s'instal·là en una casa que es va desallotjar, amb la consegüent indemnització de 100 ptes. al propietari Josep Ballester¹⁴, despesa menor al costat de les 190,56 ptes. de jornals que s'hagueren de pagar per dur a terme les obres de fortificació, que costaren 551,58 ptes., i de les 471,50 ptes. dedicades a la compra d'utensilis, quantitats, totes elles, imputades al

¹⁰ AMM. 5-2-1874. Caixa 98.

¹¹ AMM. 10-11-1873. Caixa 98.

¹² AMM. 28-6-1873. Caixa 98.

¹³ AMM. 13-1-1874. Caixa 98.

¹⁴ AMM. SM 9-4-1875.

capítol pressupostari d'imprevistos¹⁵. L'armament de la ronda (dos fusells Berdan, vint-i-dues escopetes Pibrot, deu baionetes i vint-i-dues cananes¹⁶) fou adquirit pel municipi, sense que es pogués fer ús de les armes trobades a la muntanya, sobre les quals havia un estricte control i l'obligació de lliurar-les al sergent de la força mobilitzada de Mataró.

Tot i la finalització de la guerra a Catalunya, la ronda del Masnou seguí instal·lada al poble i el mes d'octubre de 1875 l'ajuntament hagué d'atendre encara les seves necessitats, quan el comandant en cap demanà mantes, davant l'inícia de l'estació freda. Li foren lliurats cent llençols i mantes, despeses de nou imputades al capítol d'imprevistos. Quan al cap de poc temps, el mes de novembre, fou traslladada a Cardedeu, la conservació de les fortificacions quedà a càrrec de l'ajuntament¹⁷, fins que finalment el cos fou dissolt l'11 d'octubre de 1876 i els seus integrants, incorporats als regiments militars pertinents¹⁸.

Amb la nova situació política de restauració de la monarquia borbònica a punt d'encetar-se, el comandant militar de Mataró convocà diversos alcaldes de la comarca per tal de posar les bases per a l'organització del sometent armat obligatori, cita a la qual acudí el batlle masnoví, Joan Alsina, amb una comissió de propietaris contribuents¹⁹, mesura que quellà quan el capità general de Catalunya, Arsenio Martínez Campos restablí el 8 de desembre de 1874 el "Cuerpo de Somatenes de Cataluña". Un cop garantida l'estabilitat del nou règim, una de les responsabilitats que pertocà al nou consistori masnoví fou l'organització del sometent, amb l'objectiu d'evitar atacs i exaccions i vetllar per la seguretat de la capital de Catalunya. Així, es creà el sometent armat obligatori als pobles del Baix Llobregat, del Pla de Barcelona i de la costa de Llevant, en una línia que començava a Mataró i passava per Alella, Premià, Montmeló, Mollet, Sabadell, Terrassa, Rubí, Molins de Rei i Prat de Llobregat i acabava a Sant Boi, tal com dictava l'ordre del nou capità general de Catalunya, Ramon Blanco Erenas:

*Resuelto á evitar en lo sucesivo que pueblos que por su situación y proximidad a la capital del Principado vuelvan á ser víctimas de los atropellos y exacciones de las partidas de latro-facciosos, que solo por sorpresa pueden llevar á cabo escandalosos secuestros en una comarca desfavorable para ellos y en la cual no pueden permanecer sino por limitado tiempo; en el firme propósito de prevenir que la injustificada apatía de un país eminentemente liberal que se encuentra constantemente bajo la protección inmediata de fuerzas que pueden acudir prontamente á su auxilio, facilite en adelante recursos al carlismo, para el sostenimiento de una lucha que empobrece y arruina las ricas é industriosas provincias catalanas; teniendo en cuenta el respeto que impone á los enemigos de la propiedad toda colectividad armada debidamente organizada, he creído conveniente...*²⁰.

Sota l'organització del comandant general d'aquesta institució, el brigadier Joaquín Mola Martínez, n'havien de formar part tots els propietaris i colons que no excedissin els seixanta anys, no pertanyessin a cap institució armada i paguessin 100 rals de contribució directa, els primers i 200 els segons. L'ordre precisava que els pobles inscrits al sometent que facilitessin ajut a l'enemic quedaven obligats a pagar

¹⁵ AMM. SM 9-4-1875.

¹⁶ AMM. 18-5-1874. Caixa 98.

¹⁷ AMM. Caixa 99.

¹⁸ AMM. 11-10-1876. Caixa 99.

¹⁹ AMM. SM 15-11-1874.

²⁰ AMM. Caixa 98.

una considerable contribució de guerra i que la manca de resposta al toc de campana del sometent per prestar auxili als pobles agredits seria penada amb una contribució extraordinària per indemnitzar dels danys als perjudicats. Prèviament, s'havia convocat a Mataró l'alcalde del Masnou, Joan Alsina, i dos dels majors contribuents del poble, als quals se'ls llegí el reglament de la institució i se'ls comunicà la disposició de dictar mesures enèrgiques contra els alcaldes que no contribuïssin a garantir la seguretat individual i el respecte a la propietat.

L'aixecament general del sometent a tots els pobles es fixà pels dies 18, 19 i 20 de novembre de 1875 i el governador civil, Federico Villalva, trameté instruccions a tots els alcaldes: el lliurament de la relació de tots els veïns entre divuit i seixanta anys absents, amb informació d'on podien trobar-se, o d'aquells que podien haver-se unit als carlins i que no s'haguessin presentat a indult o a les seves cases. Amb la dispensa als eclesiàstics, als pastors, als pescadors i als mariners embarcats, aquells que faltessin a la crida sense causa justificada serien castigats amb una multa equivalent a la meitat de la contribució industrial o territorial, o a quinze dies de presó, en cas d'insolvència. L'ajuntament havia d'abonar 1,50 ptes. als membres del sometent, del fons municipal o amb una bestreta dels grans contribuents, en cas de manca de recursos. No faltava l'amenaça pels alcaldes que no complissin, que serien considerats còmplices dels carlins i lliurats als tribunals, a més de recaure sobre d'ells una multa de mig trimestre de la contribució.

La Comandància Militar de Mataró establí seccions entre els diversos pobles per formar el Sometent General, tot responsabilitzant els alcaldes de la seva efectivitat: *"Del celo de Vd. en el cumplimiento de cuanto S.E. ordena para el bien del pais y su pasificación, espero suplirá cuanto pueda faltar en las instrucciones"*²¹. Amb l'objectiu de tallar el pas del Vallès a la costa, el sometent i la ronda volant del Masnou havien de vigilar el territori comprès entre la riera i el camí d'Alella, Martorelles, Montornès, Vilanova de la Roca, Vilassar de Dalt i la riera de Vilassar, amb especial atenció a la Conreria i a l'ermita de Sant Mateu. Els membres del sometent, formats per barris i carrers i escamots, en els dies previstos sortiren a trencar d'alba, al toc de les campanes, amb les armes de foc descarregades, excepte si es trobaven resistències, i amb el cap d'escamot com a responsable de possibles desgràcies, prenent extremes precaucions perquè no s'hi afegís gent desconeguda, enemics disfressats o encoberts. Durant els dies en què estigué alçat el sometent es paralitzà la circulació de trens i el tràfic ordinari.

4. La vida quotidiana sota la guerra

Malgrat que no hi haguessin fets bèl·lics d'envergadura en els escenaris del poble i rodalies, la guerra deixà les seves petjades des de bon començament en tot allò que es referia al transcórrer de la vida quotidiana: a les mesures de control, a l'obligació d'informar sobre tots els incidents i a un ambient enterbolit per les sospites, s'hi sumà una alarmant disminució de la població i de l'activitat econòmica.

Abans de que l'alcaldia estigués en mans de Joan Alsina Sensat, des de l'1 de gener de 1869 i fins al 24 d'agost de 1873 ocupà el càrrec el farmacèutic olotí Antoni Font Mercé, membre destacat del Centre Monàrquic Liberal de la comarca, vinculat al constitucionalista Sagasta. Les seves paraules adreçades al diputat a Corts pel districte de Mataró, Antonio González Llorente, amb qui mantenia estretes relacions, apunten, un cop encetada la guerra, dues vessants sobre els seus efectes: d'una

²¹ AMM. 5-11-1875. Caixa 99.

banda, la paralització dels intercanvis, i de l'altra, l'esperó per a la revolta en marxa a les colònies americanes:

Por ahora no hemos visto á partida alguna carlista y es probable no la veamos, pero a pesar de esto estamos vivamente preocupados por no preveer el fin del Alzamiento carlista, por la paralización en las trasacciones de toda especie, por la influencia que la guerra de aquí puede egercer en los reveldes de allá, por el pobre concepto que pueden y deben formar las naciones todas de nosotros y especialmente las Americanas, ante las cuales tanto nos interesa aparecer grandes y fuertes; y ultimamente por no saber quien ó quienes son los destinatarios para poner término sin matar la libertad, á tanta algarabía y desbarajuste atendida la pequeñez, petulancia y egoismo de la mayor parte de gobernantes y gobernados. A. F. Masnou 10 mayo 1872²²

L'excepcionalitat de la situació es palesà en les condicions amb què hagué de celebrar-se la festa major, els dies 29 i 30 de juny i 1 de juliol de 1872, quan alguns rumors alertaren de l'atac d'una partida carlista, aprofitant l'afluència de forasters. La inexistència de tropes i milícia al poble féu que l'ajuntament obligués els organitzadors de la festa a posar a disposició de l'autoritat homes armats per a garantir l'ordre i tenir el poble protegit d'un cop de mà de les partides,²³ i a partir de l'estiu de 1873 s'hagué de complir la prohibició de disparar focs artificials²⁴.

Contribuïa a la inestabilitat de la vida quotidiana la freqüència de robatoris, a habitatges, a la carretera des del Masnou fins a Montgat o materials de la via fèrria, fet que comportà la creació d'un sistema d'avisos entre els alcaldes propers per alertar sobre la presència de bandes de lladres, sense que es pogués discriminar si l'autoria s'havia d'adjudicar als carlins. A la mateixa església, l'any 1873, hi havia hagut un intent de robatori i es permeté al rector tenir una arma, amb la limitació del seu ús a la defensa de la parròquia o del veïnat²⁵. També era signe d'anormalitat el control i requisa d'armes i cavalls, tant les particulars com les proporcionades pel govern, amb les conseqüents queixes i ocultacions.

La presència de gent forana posava el poble en estat d'alerta, amb algunes detencions. En alguns casos, eren detinguts soldats que havien abandonat les files, com succeí el mateix estiu de 1872, quan els carrabiners i alguns veïns en trobaren dos que es dirigien a Teià, després d'escapolir-se de la seva columna encaminada a Sant Celoni.²⁶ En altres, es procedia a la detenció d'algun home que havia pertangut a una partida carlista i que es lliurava a les autoritats locals del Masnou; fou el cas de Francesc Falcó Alsina, natural de Borjas, de la partida de Camats i procedent de França, el qual, cansat de la lluita i desarmat, maldava per retornar al seu poble. En ocasions com aquesta, el detingut era traslladat davant les autoritats militars de Barcelona²⁷, que també sovint demanaven antecedents polítics d'homes amb causes obertes i que havien estat domiciliats o relacionats amb el Masnou. Foren els casos referits al tintorer Joan Salvà Campos, titllat de reclutador de carlins, i a Joan Clapera Llach, de Manlleu²⁸. També li pertocava a l'alcalde informar al capità general de les absències d'homes del poble dels quals se sospità la incorporació a partides o el foment del moviment federal, qüestions sobre les quals sempre havia resposta negativa²⁹.

²²AMM. Caixa 97.

²³AMM. SM 20-6-1872.

²⁴AMM. Caixa 98.

²⁵AMM. 29-8-1874. Caixa 98.

²⁶AMM. Caixa 97.

²⁷AMM. 3-X-1872. Caixa 97.

²⁸AMM. 11-8-1873 i 6-12-1873. Caixa 98

²⁹AMM. 9-12-1872. Caixa 97.

Un dels temes més recurrents fou la dificultat per a l'allistament dels mossos. Era un fet que molts ajuntaments no complien les ordres, amb la disculpa que, davant l'amenaça d'una invasió carlista, molts joves s'espantaven i fugien. Tot i la poca precisió de la llei sobre si els marins matriculats havien de ser considerats soldats, al Masnou es confegia la llista especial dels homes de mar i dels que estaven absents per viatge marítim, quedant, per tant, reservada als terrestres l'obligació de la quinta³⁰, però existia la dificultat de localitzar molts nois, embarcats, sense que les famílies sabessin on es trobaven ni la data del seu retorn. Era molt fina la línia que separava els nois no localitzats dels que podien ser considerats pròfugs, de manera que quan s'hagueren d'obrir diligències per a alguns pròfugs entre els terrestres cridats a la lleva de 1873, en vista de la fredor amb què actuaven altres ajuntaments i la mateixa capital, el consistori masnoví decidí suspendre la tramitació fins que la superioritat demanés enèrgicament la seva presentació³¹.

Amb el pas dels mesos i en la darrera fase de la guerra, el 2 d'abril de 1874, de nou el govern decretà l'allistament dels mossos entre dinou i vint anys i l'ajuntament tampoc pogué complir la disposició, ja que la majoria es trobaven de viatge marítim³². El mateix succeí el febrer de 1875, amb tretze mossos afectats que no podien assabentar-se ni de la crida, ni de si estaven exempts, ni de si serien redimits en metàl·lic, mancances que impedièren l'alcaldia a declarar-los pròfugs i a cridar els suplents³³.

Les mesures coercitives per a la persecució dels pròfugs anaren en augment, fet que va contribuir a entorbolir la vida de la població, ja que eren detinguts en qualitat d'ostatges els parents més pròxims. Tot i considerar que al Masnou no hi havia molts fugitius, el mes de setembre de 1874 romanien detinguts seixanta-vuit veïns a la presó de Mataró, que havien de rebre, si eren pobres, un socors de 3 rals diaris per al manteniment de la família. Les ordres militars eren contundents, ja que calia obrir expedients als pròfugs en un termini de vuit dies i sobre els alcaldes pesava l'amenaça d'una multa de 10.000 rals per cada mosso que es deixés d'incloure a l'allistament³⁴.

Però els ajuntaments no només havien de contribuir a la incorporació dels nois a les quintes, sinó que també estaven obligats a proveir les necessitats de l'exèrcit al seu pas per la població. El 19 de febrer de 1874 havia passat pel Masnou el Batalló de Caçadors de Madrid núm. 2, però les tropes, generalment, també hi feien una parada quan es desplaçaven des de Girona a Barcelona³⁵, ocasions en què el municipi estava obligat a facilitar subministres a les tropes, des de la palla per a les cavalleries, al carbó i al pa per als soldats.

No és estrany que amb aquesta situació d'anormalitat i inseguretat, sobretot després dels successos de l'estiu de 1874, moltes famílies acomodades es trasladesin a Barcelona, com féu la del futur mestre Lluís Millet. L'alcalde Joan Alsina, l'any 1875, alertava que l'emigració era alarmant, amb carrers sencers sense veïns, pels successos que s'havien viscut al mateix poble o a altres indrets, així com que també era motiu d'extrema preocupació la paralització de moltes activitats econòmiques, que inclús es veïeren afectades per les requisites de cavalls. Aquests, junt als recursos esmerçats en despeses de defensa, foren els arguments esgrimits davant les reiterades reclamacions de les contribucions per part de la Comissió Provincial, tema que tindrà una llarga durada, més enllà de l'acabament del conflicte.

³⁰ AMM. 30-9-1873. Caixa 98.

³¹ AMM. SM 10-8-1873.

³² AMM. Caixa 98.

³³ AMM. 31-3-1875. Caixa 99.

³⁴ Ordre Ministeri Governació 31-1-1874. AMM. Caixa 98. 12-5-1874.

³⁵ AMM, Caixa 854.

5. Exaccions i segrestos

És ben conegut que els carlins no aconseguiren el control de cap centre de poder, amb l'excepció de la influència en algun bisbat, fet del qual se'n derivava la imperiosa necessitat de recaptar diners amb certa regularitat, a més d'un altre problema de capital importància: l'establiment d'una intendència centralitzada. D'altra banda, un cop fracassat l'intent d'aixecament generalitzat, malgrat les reticències dels militars carlins, s'havia obert la via a l'acció de les partides, en marcs territorials ben delimitats i amb el seus caps envoltats de l'aura del cabdillatge, que garantien la protecció dels seus a canvi de fidelitat.³⁶

Aquesta complexa realitat en les files carlines és la que explica la violència, molt més intensa que en les dues guerres anteriors, i les extorsions de la guerrilla, que arribaren a la seva màxima expressió amb el segrest d'autoritats municipals i gent rica de ciutats i pobles. Mataró visqué dues jornades sagnants: primer fou l'atac del 13 de maig de 1873, amb presa d'ostatges i petició de 30.000 duros de rescat, fins que Martínez Campos s'enfrontà a la partida carlina prop de Sant Celoni i els alliberà; i després, el produït el 10 de gener de 1875, enmig de la defensa aferrissada de la ronda Volant i els milicians, a l'espera de la columna sortida de Barcelona dirigida pel general Montenegro que foragità els atacants. Ambdós fets quedaren segellats, en anys venidors, com a jornades glorioses pels sectors liberals i republicans de la ciutat. De fet, no eren accions inusuals que partides carlines entressin als pobles per endur-se ostatges, sent-ne un clar exponent els greus successos esdevinguts a Granollers, poc després, el 17 de gener de 1875, quan un grup de tres mil homes comandats per Tristany, no tan sols segrestaren l'alcalde, sinó també a trenta-tres veïns coneguts per les seves idees liberals, amb l'objectiu d'obtenir-ne rescat, i alguns dels quals foren assassinats.

Al Masnou, el dia 7 de juny de 1874 tingué lloc el segrest de l'alcalde Joan Alsina i d'un regidor, agafats com a ostatges per una partida carlina. El secretari de l'ajuntament Alejandro de Oleza feia una laconcica anotació al llibre d'actes, sobre la no celebració de la sessió per aquest fet, però aviat el batlle es trobava de nou incorporat a la seva tasca. Els esdeveniments havien estat ràpids i per sorpresa. El dia 6, durant la nit, entrà a Badalona una partida d'uns cinquanta homes, la meitat dels quals a cavall, que s'endugué l'alcalde, el secretari de l'ajuntament i alguns veïns com a ostatges per obligar-los a pagar la contribució imposada a la ciutat; immediatament després atacaren el tren a Montgat, saquejaren la correspondència i acabaren dirigint-se al Masnou. Des de primeres hores del matí, el capità general donà ordres per perseguir-los però, quan la columna sortia de Barcelona i arribava la de Granollers, els carlins ja s'havien retirat a la muntanya. Al terme d'Orrius es produïren enfrontaments, enmig d'una gran confusió i la dispersió dels carlins, fins que s'aconseguí el rescat dels ostatges a la nit. El fet causà gran estupor entre els badalonins i masnovins per la gosadia carlina d'atacar poblacions de certa envergadura.³⁷

No havia passat gaire temps quan un altre succés traspalsà el poble. El matí del dia 10 de setembre del mateix 1874 es presentà un nombre considerable de carlins, dirigits pel penedesenc Martí Miret Caraltó, antic seminarista i ara general de brigada, que s'emportà dues peces d'artilleria i uns cinquanta cavalls, a més de trencar el telègraf, abans de dirigir-se a Premià de Mar. Quan semblava que havia retornat la tranquil·litat al Masnou, poca estona després es presentaren les partides del general Josep

³⁶ Vegeu Lluís Ferran Toledano González (2000), «El caudillaje carlista y la política de las partidas», *Ayer* (Madrid), núm. 38.

³⁷ *Diario de Barcelona*, 8-6-1874.

B. Moore, del "Cura de Prades" i altres caps, que s'atiparen de menjar i també marxaren a Premià. Uns veïns d'Allella i del Masnou, creient que eren pocs, sortiren a disparar-los, però hagueren d'amagar-se, a la vegada que els carlins se n'emportaven un veí i l'alcalde tercer, el comerciant Pau Pons Casals, "en Pau del Vi", dels quals, dies després encara se n'ignorava el parador³⁸. Segons Joan Muray, fou portat a Manresa, fins que retornà, al cap d'un temps, a peu i descalç, de la capital del Bages.³⁹ El 31 de maig de 1875, Pau Pons fou citat per a la instrucció del sumari sobre els fets a la Fiscalia del 4t. Terç de Rondas Volantes, a la caserna d'infanteria de la Barceloneta.⁴⁰ Una de les conseqüències de la darrera incursió carlina fou l'abandó forçat, a causa de les amenaces del cap carlí Martí Miret, de l'algutzir Antoni Serrate Perpinyà, llicenciat de la Guàrdia Civil i capità del Cuerpo Franco de Catalunya, que ocupava el càrrec des del 31 de març de 1872.

Desconeixem el moment i la quantitat de diners que veïns del Masnou pagaren per satisfer les exigències dels carlins, però sí es pot assegurar que es produí l'exacció, des del moment en què de l'erari municipal s'anaren retornant les bestretes aportades per cent trenta-quatre masnovins, devolucions que s'allargaren fins a l'any 1878, en petites sumes de 10 pessetes a cadascú, l'any 1875, 5 el 1876 i 15 el 1878.

Les mesures de les autoritats per frenar aquesta dinàmica foren extremadament dures. La Comandància Militar de Mataró, per ordre del general en cap del districte, comunicà a tots els alcaldes que donessin informació immediata dels fets al governador o comandant militar més proper, amb l'afegit que havien de mantenir detingut un nombre igual de persones conegudes per les seves idees reialistes fins a saber què feien els carlins amb els segrestats.⁴¹ Les disposicions en aquest mateix sentit seguiren vives fins a l'acabament de la guerra, tal com ordenava el governador civil, Cástor Ibáñez de Aldecoa, a les autoritats locals:

... los Sres. Alcaldes, como los Concejales y otras personas de los pueblos no ocupados por las tropas de S.M. se prestan con extremada y punible docilidad, á hacer efectivas las exacciones de dinero que piden las partidas carlistas, ya á la colectividad de vecinos, ya sólo á los que como liberales están señalados...⁴²

Prohibia, en conseqüència, no tan sols recaptar les sumes exigides pels carlins, sinó que manava agafar com a ostatges els carlins de la població, als quals se'ls exigiria la mateixa indemnització. I això no era tot, ja que, en els pobles sense carlins o on es volgués ocultar els seus noms, haurien de reprendre tots els veïns de les sumes pagades a les partides.

6. La fi de la guerra i el nou règim de la Restauració

El consistori masnoví, nomenat per les noves autoritats, començà la seva ruta el 3 de gener de 1875. Estava compost per les mateixes persones que ocupaven els càrrecs en els mesos anteriors, realitat anòmla en relació al que succeí a la majoria de municipis, en què es produí una renovació total. S'encetava un període transitori en el govern de la vila, a l'espera de la consolidació del nou règim, amb

³⁸ Comunicació al Comandant Militar de Mataró. Caixa 98.

³⁹ «En Pau del Vi (un alcalde de l'època dels carlins)» (1991), *Gent del Masnou* [El Masnou], núm. 55 (octubre). El mateix autor atribueix l'alcaldia a aquest personatge, quan qui la detentava era Joan Alsina Sensat.

⁴⁰ AMM. 29-5-1875. Caixa 99.

⁴¹ AMM. 20-10-1874. Caixa 98.

⁴² AMM. 15-9-1875. Caixa 99.

l'aprovació de la Constitució i les lleis electoral i municipal; un any i escaig subjecte a les estretores de la tercera carlinada, encara viva en terres catalanes fins a la tardor de 1875 i amb la població encara lluny de recuperar-se dels seus efectes, durant força temps.

El consistori féu pública la seva satisfacció per la fi del conflicte, pas que considerava indispensable per encarar les forces vers Cuba:

*al ver terminada una lucha fratricida que a pasos de gigante consumía las riquezas y fuerzas del país sumiéndole en la miseria y robando sus más robustos brazos. Que el final de la guerra de la península sería sin duda alguna al principio del fin de la guerra cubana ya que el Gobierno podría dirigir todas sus miras y recursos a la más preciosa de las Antillas y que esta sola idea debía llenar de entusiasmo a los Masnouenses todos, ya que puede decirse que el presente y quizás el porvenir radica en la citada Isla...*⁴³

La pau se celebrà amb festes públiques, a les quals es destinaren 700 ptes., alhora que es delegava a l'alcalde Joan Alsina i al regidor síndic Agustí Maristany per anar a les Corts, el 20 de març de 1876, *"a saludar a nuestro Augusto Monarca y al ejército vencedor cuando verifiquen su entrada á la Capital de la Monarquía"*⁴⁴

Però hom no podia amagar l'herència de la guerra, que no tan sols havia deixat vídues, orfes i mutilats, per als quals el govern preveia la creació d'un fons nacional per atendre les seves necessitats amb la contribució dels ajuntaments, sinó també un llegat de divisions, paleses amb les contínues demandes del governador civil a l'alcaldia al llarg d'anys successius sobre els noms del ciutadans, de militars i de membres del clergat sospitosos d'afinitat amb els tradicionalistes i també els d'aquells que romanien desterrats. La nova situació política es traduí també en mesures orientades a garantir l'ordre, a través de les responsabilitats de control de les autoritats municipals, que havien d'impedir reunions amb més de vint persones si no disposaven de permís previ,⁴⁵ mesura també indispensable per a actes religiosos, com processons o romeries celebrades fora dels temples, obligació que el governador civil anava recordant reiteradament als alcaldes.⁴⁶

Als efectes de les greus restriccions polítiques i socials s'hi sumà la penúria econòmica a les institucions locals, tal com inclús reflectia l'impost de guerra de 10 cèntims que s'estampava en un segell al començament de cada acta municipal. Amb retards en el pagament dels contribuents i una notable minva dels ingressos, les despeses de guerra s'havien hagut de satisfer amb contribucions extraordinàries, calculades sobre el cupo de la contribució territorial⁴⁷, junt a altres augments contributius: un 4% sobre la territorial i un 8% sobre la industrial i de comerç, gravamens en els permisos d'obres i nous arbitris sobre els productes alimentaris bàsics.

En una de les primeres sessions consistorials, el 24 de gener de 1875, alhora que es constatava que s'hauria de posar una contribució proporcionada als propietaris absents i convocar una Junta de veïns per intentar assolir la quota dels consums, impossible de satisfer en les circumstàncies d'absències de veïns i de despeses extraordinàries per a la ronda volant. La Comissió Provincial, però, donava cada

⁴³ AMM. SM 1-3-1876.

⁴⁴ AMM. 10-3-1876. Caixa 99.

⁴⁵ Reial Ordre 7-2-1875.

⁴⁶ AMM. 18 i 25-5-77 Caixa 100.

⁴⁷ AMM. 29-1-1875 Caixa 99.

cop terminis més ajustats perquè li fossin liquidats els deutes i el mes d'abril de 1875, davant el seu propi dèficit pressupostari, que s'allargava des de 1870 fins al primer semestre de 1875 pels diners no ingressats, va reclamar els retards als ajuntaments. El del Masnou devia tres trimestres de l'impost de consums de l'any 1874-1875, però al·legava no haver pagat a causa de les despeses de la ronda volant, argument que no va impedir la presentació d'un comissionat, el 2 de maig de 1875, per exigir el pagament. La situació era prou delicada perquè es delegués al secretari per anar a pagar 7.000 ptes. a compte, a partir de les existències de la Dipositària de l'Ajuntament i de la Tresoreria de l'Escola de Nàutica, i per demanar una pròrroga per a la resta.

El consistori també hagué de resoldre altres afers pendents relacionats amb la guerra carlina, des de les devolucions de les bestretes per a les exaccions carlines, fins a la demanda d'Antoni Serrate per tal de ser restituit en el càrrec d'alguatir, reclamació que, tanmateix no prosperà⁴⁸, però no deixaven de ser temes menors, al costat dels nous reptes que comportà la fi de la carlinada, entre els quals l'adaptació de la dreta catòlica a la nova situació, en la mesura que, des de dècades, un dels missatges del carlisme fou la seva identificació amb la catolicitat d'Espanya, sempre amenaçada pel liberalisme. La política de Cánovas s'avingué a acontentar l'Església, mentre que una gran part d'aquesta optà pel pragmatisme d'erigir-se en grup de pressió, abans de vincular la religió a un partit en franca davallada i amb divisions i controvèrsies entre els integristes i els més propers al seu rei Carles VII. Pocs anys després, i de la mà del bisbe Morgades, l'integrisme perdrà força i començarà el procés de vinculació de les reivindicacions foralistes al catalanisme catòlic.

7. Bibliografia

- Anguera, Pere (1999). *El carlisme a Catalunya, 1827-1936*. Barcelona: Empúries.
- Canal, Jordi (2000). *El carlismo: Dos siglos de contrarrevolución en España*. Madrid: Alianza.
- Clemente, Josep Carles (1990). *El carlismo: Historia de una disidencia social (1833-1876)*. Barcelona: Ariel.
- París, J. A. (1877). *Tratado de táctica aplicada. Anexo: Apuntes sobre la última guerra en Cataluña (1872-1875)*. Madrid: Biblioteca Militar.
- Pirala, Antonio (1999). *Historia contemporánea. Tomo XII: Desde 1845 hasta la conclusión de la guerra civil*. Madrid: Herper.
- Toledano, Lluís Ferran (1999). *Antiliberalisme i guerra civil a Catalunya: El moviment carlí durant la revolució democràtica i la tercera guerra carlina 1868-1876*. Tesi doctoral. UAB 1999.

8. Fonts

Arxiu Municipal del Masnou

- Llibres d'Actes 1872- 1876 (caixes 8980-8982)
- Expedients de Secretaria (caixes 97, 98, 99, 100)
- Allotjaments (caixa 854)

Hemeroteca

- *Diario de Barcelona* (juny-setembre 1874)

⁴⁸ AMM. SM, 4-3-1877.